

Горан Ж. КОМАР

О ПИСМУ МИТРОПОЛИТА САВАТИЈА БАРСКОМ НАДБИСКУПУ АНДРИЈИ ЗМАЈЕВИЋУ

Кључне ријечи: Захумски митрополит, Саватије Љубибратић, Барски надбискуп, Андрија Змајевић, унија, Савина, записи

Циљ рада је да домаћој, научној и културној јавности пружи увид у дио приватне кореспонденције православног митрополита захумског и полухерцеговачког, касније епископа топаљског и митрополита далматинског, Саватија Љубибратића и надбискупа барског Андрије Змајевића. Овдје се пружа транскрипт митрополитовог писма надбискупу барском Андрији Змајевићу. То писмо, објављено у Риму 1955. године, је предмет интересовања надбискупа Змајевића. Желим, такође, указати на извјесну рукописну књигу манастира Савина код Херцег – Новог (Бока Которска) која може бити она о којој митрополит Саватије пише надбискупу.

Када се током Морејског рата (1684 – 1699) захумски и полухерцеговачки митрополит Саватије (Љубибратић) коначно настанио у Новоме, учврстивши своју катедру у Топлој¹, он је, временом, остварио додире са католичким достојанственицима, међу којима је, свакако, најважнији барски надбискуп Андрија Змајевић.

Владика Саватије је боравећи у Морињу, селу которског округа, написао један одговор барском надбискупу Андрији Змајевићу 29. децембра 1691. године, који открива, најприје, да је надбискуп покушао побуђивати владика на размишљања о унији. Владичино писмо је прожето извјесним протестом и оштрином. Он дотиче догматска питања која је очигледно Змајевић отварао, пријатним тоном. По свему судећи, ово писмо, Змајевић је упутио у Рим блискоме сараднику и кореспонден-

¹ Горан Ж. КОМАР, Митрополити Саватије и Стефан Љубибратићи. Прилози биографијама, Херцег – Нови – Београд, 2008; Епис. Никодим МИЛАШ, Православна Далмација, СФАИРОС, Београд, 1989, стр. 346; Томо К. Поповић, Херцег – Нови – историјске биљешке – књига прва – 1382 – 1797 – 1924, 116, 117; Н. Милаш, Списи о историји православне цркве у Далматинско – истријском владичанству од XV до XIX вијека, књига прва, Задар, 1899, стр. 89

ту Сплићанину Giovanni Pastriziu, професору на Collegio di Propaganda. Он је био веома учен и познавао је литургичке књиге штампане глаголицом. Можда би због важности писма требало да најприје пружим виђење његовог садржаја аутора прилога Cira Giannellia (1955), у дијелу који се односи на молбу надбискупа Змејевића. Надбискуп је тражио неку стару српску хронику и управо тим дијелом писма дотакао нека догматска питања: “Андреја Змајевић, очигледно потпуно заокупљен последњим дијелом своје Хронике, није знао себи објаснити разлику између периода Византије, која смјешта настанак свијета 5508 година прије рођења Христа и рачунања Sesta Giulia Africana, које је прихваћено од стране бројних византијских и словенских хроничара...” “...Бискуп се извињава да нема тражену књигу, додајући да га Змајевићево писмо није сустигло када је већ био отпутовао од куће и био на путу за Морињ (село у околини Котора), могао му је послати, ризикујући да повриједи његове осјећаје, разноврстан материјал који би садржао разне податке о Риму, прерогативима апостола, о постима, нарочито о суботњем посту (познато да га Срби нису прихватили), о концилима, о размиоилажењу Латина и Грка... другим ријечима један Зборник антилатинских писања...”

Аутор даље пише о времену Саватијевог бијега у Нови. Тај датум је контроверзан, али се из писма види да је већ неко вријеме боравио у Херцег – Новом или његовој околини. Надаље, захваљује на поклону лимуну за који каже да га није видио у своме животу.²

Аутор пружа физички опис писма и оштећеног печата на којем се са тешкоћом разазнаје глава свеца са дугачком косом. На натпису који иде у круг могу се прочитати само нека слова на крају, а на основу којих се правилно реконструишу ријечи као *полухерцеговачки*, а на почетку +САВА(ТИЕ).³

У немогућности да видим оригинал, пружају овдје транскрипт текста који је на стр. 76. и 77. објавио аутор Ђанели у настојању да пружи оригиналну ортографију:

Достоблаженому и равноапостолному и нам сјело возљубљеному од сријезде срца и д(у)ши, пастиру и учитељу словесних овц стад(а) Х(ри)с(то)ва богопокривајемине бискупије Барскије, господи-

² Ciro GIANNELLI, Lettere del Patriarca di Peć Arsenio III e del Vescovo Savatije all'Archivescovo di Antivari Andrea Zmajević, *Orientalia Christiana periodica, Miscellanea Georg HOFMAN S. J., Pont. institutum orientalium studiorum vol XXI, N. I – II, MCMLV, Roma, 1955, стр. 73 – 77.* Превод рада на српски обезбједила Ана Мандић на чему топло захваљујем. Необично је ово казивање о лимуну јер у долини Требишњице, уколико је владика у Боку прешао из Тврдоша, многе воћке приспијевају и раније него у Боки. Увијек ваља водити рачуна о садржају владиних записа у којима се он сам титулише као полухерцеговачки, истичући поријекло (да ли само поријекло?) из Пиве.

³ Исто, стр. 75

ну врх поштованих поштованому архибискупу све Скендерије, кирију кир Андреју Змајевићу даруј, Х(ри)сте мој, даруј радоватити (!) се тјел(е)сне вакупе и д(у)шевне, амин. Паки м(и) приде ваше поштовано писаније, у коме се не могу (!) разумјет зашто ми пишеш. И за порођеније Исус Христово ти за то добро знаш, нешто нас кушаши. От битија и от првога чловјека Адама до Хр(и)стова пришаствија љета .5500., сада от порођенија Исус Хр(и)с(то)ва .1691., како и ти пишеш, а родио се на по шесте тисуће, љета .5500., м(ј)с(е)ца децембра .25., у поноћи, у очи неђеље. Тако пишу историска писаниа и битенске књиге. И сад гриједе напријед .8. љета битије, не могу знати зашто је он(о) напријед прошло. А за књиге што ми заповиједаш да ти пошљу не имам љетописа, али имам једну књигу, која је от много књига сложена, и за Рим и области апостол и о посте и о саборех свијех и о Лофреначком сабору⁴ и о разлучени з Грки и о сваком папи и патрихари грчком и от Духу исоходешту Отца а не от Сина и от .4. поста и от суботњем посте. Ујзвићеш се, а послао бих ти је, и не згодих се дома веће на селу. Много ти хвала на племенитом четруну, кого нисам видио у свои дан.

Саватије вл(а)д(и)к(а) ваш слуга, от битија .7.1.9.9., из Моринья, сада децебра .2.9.

На горњој маргини: **И писах у преши на путу**

Пресвијтлому господину архибискупу барскому подати се ва свете яго руије са ијелованијем под печатом нерушимо у Пераст.

Писмо владике Саватија открива његов дужи боравак у Новоме гдје се он осјећа као домаћин. Свакако је године провео у овоме граду, на Подима, Савини, Топлој.⁵ Писмо је писано народним, српским језиком. Коначно, и у личности Андрије Змајевића, који је свој Љетопис написао и тим језиком и писмом, владика је нашао коресподента који с лакоћом влада ћирилицом и говори српским језиком. Уосталом, управо је овај надбискуп, након Сабора у Спичу 1674. године, донио одредбе Сабора на српскоме језику.⁶

Занимљиво је казивање М. Пантића да је Љетопис црковни... започет 1655. довршен до 1675. године⁷. Из писма владике Саватија⁸ се

⁴ Сабор у Ферари и Фиренци

⁵ Г. Ж. КОМАР, Митрополити Саватије и Стефан Љубибратићи..., стр. 42, 44

⁶ Мирослав ПАНТИЋ, Књижњвност на тлу Црне Горе и Боке Которске од XVI до XVIII века, Српска књижевна задруга коло LXXXIII, књ. 548, Београд, 1990, стр. 134 позивајући се на: D. FARLATI, J. COLETUS, *Illyricum Sacrum* VII, 133, 138; Треба погледати и: Милош МИЛОШЕВИЋ, *Studije iz književne i kulturne prošlosti*, Titograd, 1987, стр. 135

⁷ М. ПАНТИЋ, *Књижевност...*, 135, 136 Тако казује и Равао BUTORAC, *Zmajevići, Perast*, 2003, 22, нар. 7

⁸ Исто, стр. 136, нар. 224 и 227 О преписци са владиком и патријархом погледај и стр. 143, нар. 233

види да А. Змајевић тражи још грађе за своје дјело. Нема индиција да он ствара неко друго дјело. А грађу тражи годину прије него ће саставити опоруку.⁹

Питање књиге коју је владика помишљао да пошаље Змајевићу, вјерујем да сам ријешо. У манастиру Савина се чува Зборник из 16. вијека¹⁰ који садржи и збирку антилатинских текстова са значајним записом владике Саватија. Он је могао бити исписан и почетком 18. вијека, а говори да је владика прочитао књигу у два наврата, последњи пут у Савини 1682. године. Запис ћу мало касније пружити у цјеловитом транскрипту.

Боравак српског епископа у Морињу је изузетно занимљив. Заиста је владика Стефан, а можда и Саватије, у тој парохији поставио попа Ђура Вукашиновића, мада би ово било унеколико неочекивано јер је ово српско село припадало цетињској митрополији.¹¹

Владика је писмо упутио на веома блиску адресу, у Пераст. Јасно је из овога писма да је А. Змајевић тражио сасвим одређену књигу и да је њихова преписка трајала. Познато је, такође, да се надбискуп сусретао са патријархом Арсенијем III. Овим радом С. Giannellia се пружа и једно, не превише значајно патријархово писмо. Ови сусрети, Змајевића и владике Саватија, били су срдачни.¹²

У манастиру Савина чува се један Зборник из 16. вијека, власништво владике Саватија. У њему је запис на који указује Д. Богдановић.¹³

⁹ Ваља водити рачуна о присуству велике Змајевићеве библиотеке у Новоме, у кући Буровића у близини самостана Св. Антуна Падованског, која је, вјерује се, изгорјела у пожару током француског упада у Боку 1806. године.

¹⁰ Библиотека манастира Савина, књ. 25

¹¹ Горан Ж. КОМАР, Митрополити Саватије и Стефан Љубибратићи.... 115. Даје се цјеловит транскрипт писма патријарха Арсенија начињеног 1734. године у манастиру Косјерево којим потврђује порохију попу Ђуру сходно синђелији владике Стафана.

¹² Ј. РАДЕНИЋ, Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века, Српска Академија Наука, Посебна издања CLV, Београд, 1950, стр. 362, 363; Dr Savo MARKOVIĆ, *Studia Antibarensia*, Perast, 2006, 382, 383, нар. 1640. И овдје се истиче да је надбискуп на рукопису Љетописа црковног радио до 1689. Из нашег писма владике Саватија излази да се он и током 1691. интензивно бавио сабирањем љетописа и грађе уопште; М. Пангић, Књижевност на тлу Црне Горе и Боке Которске од XVI до XVIII века, Београд, 1990, 143, нар. 233.

¹³ Д. МЕДАКОВИЋ, Манастир Савина. Велика црква, ризница, рукописи, Филозофски факултет Београд, монографије 6, Београд, 1978, стр. 94. Запис је стајао на листу 329., сада на унутрашњој стани задње корисе. О запису се први пут казује од Димитрија БОГДАНОВИЋА да се налази у Зборнику из средине 16. вијека који садржи исихастичке (Исак Сириј) и полемичке саставе против Латина ("Повест о Латинима" – л. 225, "О опресноцима" Никите Ститата – л. 259 и др). Даље Д. Богдановић прелази на сам запис па каже да је Саватије Требињцац, родом из жупе Пиве, касније митрополит захумски, прочитао књигу 1679, и поново у Савини 1682. Белешка епископа Герасима – Д. Медако-

Он каже да је владика прочитао књигу 1679. и поново у Савини 1682. године. Указује и на биљешку епископа Герасима. Овдје пружам дио владинина записа који је преостао након грубе конзервације у црногорском државном заводу на Цетињу. Транскрипт записа гласи:

*Сију књигу прочатох ...
Саватије Пивац (Требињац)¹⁴ сладча...
бис д(у)ши паче меда изса...
љето 1679
посљеждежа извољенијем Б(о)ж...
митрополит. захлмски и пол(ухерцеговачки)
от љета битиа 1682. го(ишта). до...
подписах својеју рукоју то текушт...
а у напредуште бл(а)гому Б(о)гу произволив...
жителствоватим. Писах на Савини тогда...
ту сушту жизан проходитешу. н. 17...
отачаством от жупе Пиве подреклом...*

На десној маргини лежи биљешка епископа Герасима (Петрановића): *Пази, Пази, Пази/ да се овај лист не изгуби од овог Пролога/ Герасим*

ЗАКЉУЧАК

Овим радом указао сам домаћој културној јавности на једно писмо митрополита Саватија Љубибратића барском надбискупу Андрији Змајевићу, упућено из Мориња 1691. године. Писмо доприноси сагледавању владинина дјелокруга у вријеме боравка у Боки. Открива и потврђује стабилно присуство у Новоме и прије 1695. Садржи оквир преписке са надбискупом Змајевићем, и један важан својеручни митрополитов запис у савинској рукописној књизи на којему је владика бококоторски Герасим учинио једну интервенцију. Управо ову књигу, по нашем увјерењу, владика је намјеравао упутити А. Змајевићу, умјесто одговора на његово постављено питање.

вић, исто, 94. Д. Богдановић, дакле, употребљава одредницу Требињац, иако је она резултат преправке владике Герасима.

¹⁴ Владика Герасим (ПЕТРАНОВИЋ) је учинио једну недопустиву интервенцију на запису владике Саватија на ријечи: **Пивац**, када је црним мастилом којим је исписана и његова упозоравајућа биљешка да се лист сачува, направио преправку у ријечи: **Требињски** са три знака: лигатура **Тре**, **б** и **њ**. Ово је збирка антилатинских текстова коју је владика Саватије мислио послати надбискупу Андрији Змајевићу у Пераст 1691. године а о којој говори у писму из Мориња које смо претходно пружили.

